Kulturredaktör: Peter Elmlund

Underbar historia från norr

Annie E Proulx kontrasterar lyrisk ömhet för naturen med ett vaket och humoristiskt sinne för människans groteskerier, skriver Peter Elmlund i sin anmälan.

Roman

Annie E Proulx
Sjöfartsnytt
Forum, 1996

År 1993, vid 58 års ålder, fick den amerikanska författarinnan Annie E Proulx (uttalas "pru") ett formidabelt genombrott med romanen *Sjöfartsnytt*, vilken belönades med The National Book Award, hyllades av kritikerkåren och gick rakt upp på försäljningstoppen. Pulitzerpriset kom året därpå. Det var en oväntad utveckling för denna medelålders drop out med avbrutna akademiska studier och tre havererade äktenskap bakom sig.

För att slippa gå till jobbet, vilket var och är det hon avskyr mest i livet, flyttade hon tidigt till landet med avsikt att försörja sig som frilansjournalist. Det ekonomiska utbytet blev magert, och för att överleva tvingades hon fiska, jaga och plocka bär.

Så småningom förbättrade hon sin situation genom att skriva handböcker om hur man bygger staket, brygger cider, odlar sallad och liknande. I början av 80-talet flyttade hon norrut, till Newfoundland i Kanada, och blev förälskad i den karga naturen och de särpräglande människorna. Det är denna miljö och upplevelserna där som ligger till grund för succéboken.

Klassiskt flykttema

Och visst förtjänar hon framgången. Sjöfartsnytt, som denna höst lanseras på svenska, är en underbar historia som bygger på det klassiska temat "flykten från staden". Men någon landsbygd i rosenrött är det tack och lov inte fråga om, och heller ingen blygrå stadsmiljö. Här tas över huvud taget inte ställning till de båda samhällsformerna, det är huvudpersonen Quayles förutsättningar och livsval det handlar om.

Den jättelika, klumpiga och charmlösa Quayle är en tredje klassens journalist, som saknar den sociala anpassningsförmåga, målmedvetenhet och listighet som krävs för att ta sig fram i tätbebyggt område.

Han lyckas aldrig ta sig upp ur de understa skikten. Han är dömd till att för all framtid släpa sig fram som en misslyckad tönt. Så gestaltar sig livet för många i staden. Varför stannar de? Är det för den bräckliga trygghetens skull eller för att det saknas förebilder?

Att Quayle till sist packar ihop sina saker beror inte på ett oväntat anfall av initiativförmåga, utan på att det eländiga liv han trots allt har rasar samman. Den ständigt otrogna frun säljer de två barnen till en pedofil och sticker med sin älskare bara för att strax därefter omkomma i en bilolycka. Quayles föräldrar, som aldrig gillat honom, begår självmord. Brodern, som alltid kallat honom fettarsle, vägrar komma till begravningen, men begär att få sina arvspengar skickade. De enda vännerna drar söderut.

Ställd inför allt detta och med chockade barn att ta hand om får Quayle rådet av sin faster att följa med henne till den gudsförgätna plats i Newfoundland som hans farföräldrar en gång kom ifrån. "Vad fanns det kvar för honom i Mockingburg?".

Så börjar då den bitterljuva resan mot ett bättre liv i det vindpinade, iskalla landet i norr. Att Quayle skall hitta en miljö där han kommer bättre till sin rätt förstår man redan efter första kapitlet. Men på vilket sätt? Och vad är det för människor som lever där uppe? Det är frågor som tvingar läsaren att ivrigt bläddra vidare.

Lyrisk ömhet

Annie E Proulx kontrasterar lyrisk ömhet för naturen med ett vaket och humoristiskt sinne för människans groteskerier.

Centrum för skildringarna av Newfoundland är den lilla lokaltidningen i Killick-Claw, The Gammy Bird, som utkommer en gång per vecka och ger folk vad de vill ha där ute i obygden, till exempel massor med annonser för vinylfasader, gummistämplar, livförsäkringar, folkmusikfestivaler, banktjänster, repstegar, lastnät, skeppssmide, kopplingsdosor, mässingsspik, wienerkorvar, locktänger etc etc.

Den bärande journalistiska idén är att i varje nummer fylla förstasidan med smaskiga bilder på bilolyckor. I övrigt kryddas tidningen med ett oproportioneligt stort antal artiklar om sexuella övergrepp, hus- och hem-material, stulna utrikes nyheter och inte minst en skvallerspalt som går över alla anständighetsgränser.

Han är dömd till att för all framtid släpa sig fram som en misslyckad tönt. Så gestaltar sig livet för många i staden. Varför stannar de?

På denna tidning kommer Quayles journalistiska talanger till sin rätt, och genom hans olika uppdrag får vi ta del av en kultur där människor av ett näst intill outhärdligt klimat drivs samman, oavsett om de gillar varandra eller inte.

Den humoristiska, lärorika och känslosamma berättelsen bjuder inte på några formmässiga överraskningar. Det övertygande resultatet är främst resultatet av en originell idé och en gedigen kunskap om ämnet.

PETER ELMLUND

Det finns fortfarande arbete för kritiker

Göran Häggs krönika om de samtida kritikerns roll för litteraturen kommenteras av Mats Gellerfelt.

Invändningen

Göran Häggs krönika på denna sida den 28 november är mycket tänkvärd, både för kritiker och för lustläsare. Kritiken säljer inga böcker, hävdas det inte sällan - Hägg talar om mun mot mun-metoden och bokklubbskataloger som viktigare säljinstrument.

Fast nog är det en sanning med modifikation. Det skulle här föra alltför långt att delta i den oändliga spekulationen om vad som egentligen säljer en bok. Vad gör en bok attraktiv på marknaden?

Lättsmälta, "kommerciella" böcker säljer förvisso ofta lika lätt som de smältes. Men vad skall vi säga om att avancerade romaner av en Umberto Eco eller Peter Hoeg blivit internationella storsäljare? Vem kunde ana att Guillous Hamiltonböcker skulle bli en megahit? Någon riktigt omfattande undersökning av säljmekanismerna har mig veterligen inte genomförts; en sådan vore starkt önskvärd dock.

Fast samtidigt som Hägg menar att kritikens betydelse när det gäller läsares bokval minskat sedan, säg, Fredrik Böökes tid (någon kritisk rikslikare för den läsande borgerligheten finns tack och lov inte länge) så smyger Hägg in en brasklapp och konstaterar att såväl han själv som andra seriösa kritiker verkligen lyckats bidra till att marknadsföra en och annan bok – Lundells *Jack* och Englunds *Poltava* (den senare av Bonniers, som tackade nej, ansedd som osäljbar!) anförs som två bra exempel (när Lars-Olof Franzén i DN 1974 kallade Jack årtiondets generationsroman blev framgången omedelbar).

Visserligen kan det med fog hävdas att Jack låg rätt i tiden, fyllde ett behov, sammanfattade en generations erfarenheter etc etc. Det kan ändå inte förnekas att det var Franzéns recension som gav romanen dess enorma skjuts mot unika försäljningsframgångar. Och även om denna kritikerassistans kanske tillhör undantagen, så existerar den således.

Däremot är det givetvis så, att mycken litteratur, som Hägg är inne på, söker sig fram till läsare på outgrundliga vägar. Särskilt torde det i dagens läge gälla en viss typ av "kultböcker", som finner väg till en ung publik, ovan vid kultursidor (*Trainspotting* torde kunna räknas dit).

Avgörande roll för kritiken

Men när det gäller att sälja en viss typ av böcker och ge dem läsare, så torde kritiken ha en viktig för att inte säga avgörande roll. Jag tänker på "smal" litteratur, som har blott en liten men dock existerande försäljningspotential – tag Enqvists "svåra" *Kapten Nemos bibliotek*, Perecs *Livet en bruksanvisning*, Pynchons *Gravitationens regnbåge* eller vilka diktsamlingar som helst.

Jag vet av egen erfarenhet. Ibland har bokhandlare sagt mig att till exempel en understreckare om ett "svårt" utländskt verk faktiskt sålt boken till en kvalificerad om än ej jättelik läsekrets.

Peter Englund påpekar i Expressen (29 november) att kritiken faktiskt har en helt avgörande försäljningsbetydelse på ett litterärt område, nämligen på facklitteraturens; han anger Richard Swartz *Room Service* som exempel – boken sålde slut på några dagar, "och detta trots att författaren varken var kändis eller misslyckad poliskommissarie, trots att ämnet rymde föga av sex och intet av flärd, och trots att hans verk förpackats i en allt annat än insmickrande form".

Den mycket etablerade författaren A som skrivit en "mellanbok" (om ens det) får då inte främst ampla lovord, utan snarare en väldig drapa som inte är stort mer än ett innehållsreferat utan värdeomdömen.

Kritiken har dessutom en viktig uppgift som deltagare i det offentliga samtalet om litteratur, i meningsutbytet om dess vadan och varthän, om dess uppgifter och nuvarande läge. En stor del av den samtida svenska litteraturen skulle befinna sig i ett mycket prekärt tomrum om inte detta samtal funnes – den skulle helt enkelt vara icke-existerande i det allmänna medvetandet.

Hägg är kritisk till recensenternas uttolkande. Och visst kan det uppfattas som direkt fånigt med de subtilaste analyser redan på utgivningsdagen av ett mediokert verk av någon trendsättare som blåsts upp till orimliga proportioner. Dock gör Hägg undantag för "klassiker och exotiska importer". Det är ett nog så viktigt undantag och torde gälla även en hel del inhemsk litteratur. Ty en god kritiker bör ju förutsättas ha större kunskap än den genomsnittlige kultursidesläsaren. Hans uppgift är också konsumentupplysarens och folkbildarens.

En bra kritiker kan hjälpa en läsare in i ett till synes svårtillgängligt verk – och jag förutsätter att detta är även Häggs ambition. Men visst, många kvasilärda utläggningar om fragmentarikern NN tangerar det parodiska.

Hägg har verkligen rätt i sin iakttagelse, att vissa författare går genom "ljudvallen" och sedan får "nakna kejsare-recensioner". Här rör det sig om en sorts det litterära systemets undertext och då kan det ibland bli direkt löjligt.

Drapa utan värdeomdömen

Den mycket etablerade författaren A som skrivit en "mellanbok" (om ens det) får då inte främst ampla lovord, utan snarare en väldig drapa som inte är stort mer än ett innehållsreferat utan värdeomdömen.

Den stackars läsaren betraktar den enormt långa texten och jätteporträttet och får givetvis för sig att detta är en mycket betydelsefull bok, fast det hela ingenting har att göra med dess läsbarhet eller kvalitet. Dylikt är en pest på kultursidorna.

Där förekommer också rena kotterirecensioner, i vilka representanter för den "unga" litteraturen gör sina vänner tjänster och sig själva till "språkrör". Fragmentkotteriets kritiker C lyfter fram fragmentariker D, ity han skriver på det påkallade sättet och har inte De Man eller dr Engdahl sagt att fragmentet är det enda adekvata utttrycket för subjektets upplösning?

Så där håller det på och har det kanske inte alltid hållit på så och vad i hela fridens namn skall man göra åt saken? Och visst är det en pest med litteraturpolitiskt motiverade recensioner (läsaren ovetandes) som inte har något alls med textens kvalitet att göra – men vem har inte fallit för frestelsen och vad göra åt saken?

Smakpositionering

Sedan har vi därtill den smakpositionering, besläktad med kotteristisk revirmarkering, som Hägg berör. Kritiker demonstrerar sin ställning, eller skapar den, genom att visa på sin utvecklade och överlägsna smak. Han sätter upp det våta fingret och försöker avgöra vilken vind som för tillfället blåser från de sjangtila salarna och från de litteraturvetenskapliga institutionerna.

Den så kallade "kritikerlistan", som publiceras i GP, DN och SDS är ett typiskt exempel på detta. På denna lista förekommer nästan enbart smala böcker från Doxa, Joxa, Symposium och Kataplexikon.

Samstämmigheten är rörande och man får sannerligen känslan av att det här rör sig om kritiker som aldrig läser en god bok i aftonlampans sken för att det är så förbaskat roligt.

Ja, det är ett elände, käre Göran, men vad skall man göra åt saken? Smörja blåses upp och god och läsvärd litteratur försvinner i draget. Å andra sidan, för att litet vänligare avsluta en orättvis betraktelse – visst finns det god och bildande kritik, litteraturartiklar av bra kritiker som genom sin insikt och sin goda stil är en sorts litteratur i sig självt?

MATS GELLERFELT